

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

σε συνεργασία με το

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΦΥΣΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

«ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ»

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΛΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ

ΔΙΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ:
ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗ ΣΤΙΣ Τ.Π.Ε. ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΗ ΑΓΩΓΗ – ΨΥΧΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΤΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Τίτλος εργασίας

«Προγράμματα παρέμβασης σε μαθητές με Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής και Υπερκινητικότητας (ΔΕΠΥ) και Μαθησιακές Δυσκολίες»

Όνοματεπώνυμο: ΓΚΟΥΓΚΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ ANNA
Α.Μ.: 691

Μεταπτυχιακή διατριβή που υποβάλλεται στην τριμελή επιτροπή για την απόκτηση του μεταπτυχιακού τίτλου του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Εξειδίκευσης του Τ.Ε.Φ. – Δ.Π.Θ. σε συνεργασία με το Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. Δημόκριτος – Ινστιτούτο Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών με τίτλο: «Εξειδίκευση στις Τ.Π.Ε. και Ειδική Αγωγή – Ψυχοπαιδαγωγική της Ένταξης»

Εγκεκριμένο από την τριμελή επιτροπή:

Επιβλέπων/ουσα Καθηγητής/τρια: ΔΡ. ΖΑΧΑΡΟΥΛΑ ΤΑΒΟΥΛΑΡΗ, ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΗ
ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ Ι.Π.Τ.-Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. « ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ»

2^ο Μέλος: ΔΡ. ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΛΟΥΚΕΡΗΣ, ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΣ
ΕΡΕΥΝΗΤΗΣ, Ι.Π.Τ.- Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. « ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ»

3^ο Μέλος: ΔΡ. ΑΓΑΘΗ ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ, ΜΕΛΟΣ Ε.ΔΙ.Π., ΤΜΗΜΑ
ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ ΠΑ.Δ.Α.

Κομοτηνή/Αθήνα

2025

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα συστηματική βιβλιογραφική ανασκόπηση εξετάζεται η φύση, η μεθοδολογία και η αποτελεσματικότητα παρεμβατικών προγραμμάτων που απευθύνονται σε μαθητές με Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής και Υπερκινητικότητα (ΔΕΠΥ) και/ή Μαθησιακές Δυσκολίες (ΜΔ). Η ΔΕΠΥ και οι ΜΔ αποτελούν διαταραχές με σημαντικό αντίκτυπο στη σχολική επίδοση, στη συμπεριφορική προσαρμογή και στη γενικότερη ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών. Η σύγχρονη επιστημονική και παιδαγωγική προσέγγιση αναδεικνύει τη σημασία εξατομικευμένων παρεμβάσεων, τόσο στο πλαίσιο της ειδικής αγωγής όσο και στο γενικό σχολικό περιβάλλον. Στόχος της μελέτης είναι η αποτύπωση των μορφών παρεμβάσεων που χρησιμοποιούνται διεθνώς και στην Ελλάδα, η καταγραφή των μεθοδολογικών εργαλείων που εφαρμόζονται κατά την υλοποίησή τους, η αποτίμηση της αποτελεσματικότητάς τους και η ανάδειξη των δυσκολιών που προκύπτουν κατά την εφαρμογή τους. Τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα επικεντρώνονται στη φύση των παρεμβάσεων για μαθητές με ΔΕΠΥ και/ή ΜΔ, στον τρόπο που αυτές εφαρμόζονται και αξιολογούνται, στα αποτελέσματα που καταγράφονται σε επίπεδο δεξιοτήτων, καθώς και στα εμπόδια που συναντώνται εντός του εκπαιδευτικού πλαισίου. Από τη συστηματική ανασκόπηση προκύπτει ότι τα παρεμβατικά προγράμματα που συνδυάζουν συμπεριφορικές, γνωστικές και εκπαιδευτικές στρατηγικές εμφανίζουν μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα, ιδίως όταν συνοδεύονται από φαρμακολογική υποστήριξη σε περιπτώσεις ΔΕΠΥ. Επιπλέον, επισημαίνεται η ανάγκη για διατομεακή συνεργασία και προσαρμογή των παρεμβάσεων στο πολιτισμικό και θεσμικό πλαίσιο κάθε εκπαιδευτικού συστήματος. Συνολικά, αναδεικνύεται ότι η ολιστική και εξατομικευμένη προσέγγιση ενισχύει την ένταξη και τη σχολική επιτυχία των μαθητών με ΔΕΠΥ και ΜΔ.

Λέξεις κλειδιά: Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής και Υπερκινητικότητα (ΔΕΠΥ), Μαθησιακές Δυσκολίες (ΜΔ), παρεμβατικά προγράμματα, ειδική αγωγή, εκπαιδευτική παρέμβαση, γνωστικές στρατηγικές, συμπεριφορική υποστήριξη, φαρμακολογική αγωγή, συστηματική βιβλιογραφική ανασκόπηση, σχολική ένταξη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Arnsten, A. F., & Rubia, K. (2012). Neurobiological circuits regulating attention, cognitive control, motivation, and emotion: Disruptions in neurodevelopmental psychiatric disorders. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 51(4), 356–367. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2012.01.008>
- A 14-Month randomized clinical trial of treatment strategies for Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder. (1999). *Archives of General Psychiatry*, 56(12), 1073. <https://doi.org/10.1001/archpsyc.56.12.1073>
- Barkley, A., Murphy, S. & Fischer. (2010). ADHD in Adults: What the science says. The Guilford Press, 5, 1-10.
- Barkley, R. A. (1998). Attention-deficit hyperactivity disorder: A handbook for diagnosis and treatment (2nd ed.). The Guilford Press.
- Barkley, R. A. (Ed.). (2015). Attention-deficit hyperactivity disorder: A handbook for diagnosis and treatment (4th ed.). The Guilford Press.
- Biederman, J. (2011). The course and persistence of ADHD throughout the life-cycle. ADHD in Adults: Characterization, Diagnosis, and Treatment. *Journal of Psychiatry*, 2, 1-10.
- Brown, T. A. (2006). Confirmatory factor analysis for applied research. The Guilford Press.
- Cantwell, D. P., & Baker, L. (1991). Association between attention deficit-hyperactivity disorder and learning disorders. *Journal of Learning Disabilities*, 24(2), 88–95. <https://doi.org/10.1177/002221949102400205>
- CASP (Critical Appraisal Skills Programme). (2018). *CASP checklists*
- DuPaul, G. J., & Stoner, G. (2014). ADHD in the schools: Assessment and intervention strategies (3rd ed.). The Guilford Press.
- DuPaul, G. J., & Stoner, G. (2003). ADHD in the schools: Assessment and intervention strategies (2nd ed.). The Guilford Press.
- DuPaul, G. J., & Weyandt, L. L. (2006). School-based Intervention for Children with Attention Deficit Hyperactivity Disorder: Effects on academic, social, and

behavioural functioning. *International Journal of Disability, Development and Education*, 53(2), 161–176. <https://doi.org/10.1080/10349120600716141>

- Douglas, V.I. (1980). Higher mental processes in hyperactive children: Implications for training. In R. Knights & D. Bakker (Eds.), *Treatment of hyperactive and learning disordered children*, 65-92. Baltimore: University Park Press.
- Dumont. (1990). Effectiveness of dyslexia treatment.
- Faraone, S. V. & Biederman, J. (2005). What is the prevalence of adult ADHD? Results of a population screen of 966 adults. *J Atten Disord*, 9, 384–391.
- Frick, P. J., Kamphaus, R. W., Lahey, B. B., et al. (1991). Academic underachievement and the disruptive behavior disorders. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 59(2), 289-294.
- Fabiano, G. A., Pelham, W. E., Coles, E. K., Gnagy, E. M., Chronis-Tuscano, A., & O'Connor, B. C. (2008). A meta-analysis of behavioral treatments for attention-deficit/hyperactivity disorder. *Clinical Psychology Review*, 29(2), 129–140. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2008.11.001>
- Flavell, J. H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive–developmental inquiry. *American Psychologist*, 34(10), 906–911. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.34.10.906>
- Greene, R. W., Biederman, J., Zerwas, S., Monuteaux, M. C., Goring, J. C., & Faraone, S. V. (2002). Psychiatric comorbidity, family dysfunction, and social impairment in referred youth with oppositional defiant disorder. *American Journal of Psychiatry*, 159(7), 1214–1224. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.159.7.1214>
- Galaburda. (1993). *Dyslexia and development: Neurobiological*. Harvard University Press.
- Higgins, J. P., Thomas, J., Chandler, J., Cumpston, M., Li, T., Page, M. J., & Welch, V. A. (Eds.). (2019). *Cochrane handbook for systematic reviews of interventions*. John Wiley & Sons.
- Halmøy, A., Klungøy, K., Skjærven, R., & Haavik, J. (2011). Pre- and Perinatal Risk Factors in Adults with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder. *Biological Psychiatry*, 71(5), 474–481. <https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2011.11.013>

- Hallahan, D. P., & Mercer, C. D. (2001). Learning-Disabilities: Historical Perspectives. <http://www.nrclid.org/resources/ldsummit/hallahan.html>
- Hammill, D. D. (1990). On Defining Learning-Disabilities: An Emerging Consensus. *Journal of Learning Disabilities*, 23, 74-84. <http://dx.doi.org/10.1177/002221949002300201>
- Hallahan&Mock. (2003). "A brief history of the field of learning disabilities" In *Handbook of learning disabilities*. New York: Guilford Press.
- Hinshaw, S. P. (2002). Preadolescent girls with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder: I. Background characteristics, comorbidity, cognitive and social functioning, and parenting practices. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 70, 1086-1098.
- Johnston, C., & Mash, E. J. (2001). Families of children with attention-deficit/hyperactivity disorder: review and recommendations for future research. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 4(3), 183–207. <https://doi.org/10.1023/a:1017592030434>
- Κάκουρος, Δ. (2001). Το Υπερκινητικό Παιδί. Οι δυσκολίες του στη μάθηση και στη συμπεριφορά. Εκδ. Ελληνικά Γράμματα.
- Kitchenham, B. & Charters, S. (2007). *Guidelines for performing Systematic Literature Reviews in Software Engineering*. 2.
- Keogh, B. A. (1971). Hyperactivity and learning disorders: Review and speculation. *Exceptional Children*, 38(2), 101-109.
- Kern, L., DuPaul, G. J., Volpe, R. J., Sokol, N. G., Gary Lutz, J., Arbolino, L. A., & VanBrakle, J. D. (2007). Multisetting Assessment-Based Intervention for Young Children at Risk for Attention Deficit Hyperactivity Disorder: Initial Effects on Academic and Behavioral Functioning. *School Psychology Review*, 36, 237-255. <https://doi.org/10.1080/02796015.2007.12087942>
- Kamphaus, R. W., & Frick, P. J. (1996). *Clinical assessment of child and adolescent personality and behavior*. Allyn&Bacon.
- Loe, I. M., & Feldman, H. M. (2007). Academic and educational outcomes of children with ADHD. *Journal of Pediatric Psychology*, 32(6), 643–654. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsl054>

- Linnet, K. M., Dalsgaard, S., Obel, C., Wisborg, K., Henriksen, T. B., Rodriguez, A., Kotimaa, A., Moilanen, I., Thomsen, P. H., Olsen, J., & Jarvelin, M. (2003). Maternal Lifestyle factors in pregnancy Risk of attention deficit hyperactivity disorder and Associated Behaviors: Review of the Current evidence. *American Journal of Psychiatry*, 160(6), 1028–1040. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.160.6.1028>
- Lame, G. (2019). Systematic Literature Reviews: An Introduction. *Proceedings of the . . . International Conference on Engineering Design*, 1(1), 1633–1642. <https://doi.org/10.1017/dsi.2019.169>
- McGough, J. J., Smalley, S.L., McCracken, J. T. et al. (2005). Psychiatric comorbidity in adult attention deficit hyperactivity disorder: Findings from multiplex families. *Am. J. Psychiatry*, 162, 1621-1627.
- Montagni, I., Guichard, E &, Kurth, T., (2016). Association of screen time with self-perceived attention problems and hyperactivity levels in French students: a cross-sectional study. *BMJOpen*.
- Morris, R. T. (2000). Family-based association mapping provides evidence for a gene for reading disability on chromosome 15q. *Human MolecularGenetics*.
- Mayes, S. D., & Calhoun, S. L. (2007). Learning, Attention, Writing, and Processing Speed in Typical Children and Children with ADHD, Autism, Anxiety, Depression, and Oppositional-Defiant Disorder. *ChildNeuropsychology*, 13(6), 469–493. <https://doi.org/10.1080/09297040601112773>
- McGee, R., Williams, S., Moffitt, T. E., et al. (1989). A comparison of boys with attention and/or reading disorders on neuropsychological measures. *Journal of AbnormalChildPsychology*, 17(1), 37-53.
- Nikolas, M. A., & Burt, S. A. (2010). Genetic and environmental influences on ADHD symptom dimensions of inattention and hyperactivity: A meta-analysis. *Journal of AbnormalPsychology*, 119(1), 1–17. <https://doi.org/10.1037/a0018010>
- Παντελιάδου. (2011). Μαθησιακές δυσκολίες και εκπαιδευτική πράξη: τι και γιατί. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

- Power, T. J., Soffer, S. L., Clarke, A. T., & Mautone, J. A. (2006). Multisystemic intervention for children with ADHD. *Report on Emotional and Behavioral Disorders in Youth*, 6(3), 51-52.
- Pliszka, S. (2007). Practice parameter for the assessment and treatment of children and adolescents with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 46(7), 894–921. <https://doi.org/10.1097/chi.0b013e318054e724>
- Petticrew, M., & Roberts, H. (2006). *Systematic reviews in the social sciences: A practical guide*. Blackwell Publishing
- Pennington, S. K. (1987). Left-handedness and immune disorders in familial dyslexics. *Archives of*.
- Πόρποδας, Κ. (1997). *Δυσλεξία, η ειδική διαταραχή στη μάθηση του γραπτού*. Αθήνα: Έκδοση του συγγραφέα.
- Peer, L., & Reid, G. (2013). Introduction to dyslexia. In David Fulton Publishers eBooks. <https://doi.org/10.4324/9780203962695>
- Πεχλιβανίδης, Α., Σπυροπούλου, Α., Γαλανόπουλος, Α., Παπαχρήστου, Χ. Α. & Παπαδημητρίου, Γ. Ν. (2012). Διαταραχή ελλειμματικής προσοχής υπερκινητικότητας (ΔΕΠΥ) στους ενήλικες. Κλινική αναγνώριση, διάγνωση και θεραπευτικές παρεμβάσεις. *Archives of Hellenic Medicine*, 29, 562-576.
- Παπαγεωργίου, Β. (2005). Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής- Υπερκινητικότητα. Στο: Β. Παπαγεωργίου (Εκδ.) *Ψυχιατρική Παιδιών και Εφήβων*. UniversityStudioPress, Θεσσαλονίκη. σελ. 142-148.
- Pelham, W. E., Jr, Fabiano, G. A., & Massetti, G. M. (2005). Evidence-Based Assessment of attention deficit hyperactivity disorder in children and adolescents. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 34(3), 449–476. https://doi.org/10.1207/s15374424jccp3403_5
- Riecher-Rossler, A. & Steiner, M. (2010). Attention-Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) in Adults. *Key Issues in Mental Health*, 176, 1-32.

- Rapport, M. D., & Kelly, K. L. (1991). Psychostimulant effects on learning and cognitive function: Findings and implications for children with attention deficit hyperactivity disorder. *Clinical Psychology Review*, 11(1), 61-92
- Shaywitz, S. (2003). *Overcoming dyslexia: A new and complete science-based program for reading problems at any level*. Alfred A. Knopf.
- Snowling, M. J., & Hulme, C. (2012). Interventions for children's language and literacy difficulties. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 47(1), 27–34. <https://doi.org/10.1111/j.1460-6984.2011.00081.x>
- Stanford, L. D., & Hynd, G. W. (1994). Congruence of behavioral symptomatology in children with ADD/H, ADD/WO, and learning disabilities. *Journal of Learning Disabilities*, 27(4), 243–253. <https://doi.org/10.1177/002221949402700406>
- Sideridis, G. D. (2007). Persistence of performance-approach individuals in achievement situations: An application of the Rasch model. *Educational Psychology*, 27(6), 753–770. <https://doi.org/10.1080/01443410701309290>
- Safren, S. A., Otto, M. W., Sprich, S., Winett, C. L., Wilens, T. E. & Biederman, J. (2005). Cognitive-behavioral therapy for ADHD in medication-treated adults with continued symptoms. *Behav. Res. Ther.*, 43, 831-842.
- Stickley, A., Koyanagi, A., Takahashi, H., Ruchkin, V. & Kamio, Y., (2017). Attention-deficit/hyperactivity disorder symptoms and loneliness among adults in the general population. *Res. Dev. Disabil.* 62, 115–123.
- Thomas, J., & Harden, A. (2008). Methods for the thematic synthesis of qualitative research in systematic reviews. *BMC Medical Research Methodology*, 8(1). <https://doi.org/10.1186/1471-2288-8-45>
- Tomlinson, C. A. (2001). *How to Differentiate Instruction in Mixed-Ability Classrooms*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.
- Thapar, A., Cooper, M., Eyre, O., & Langley, K. (2012). Practitioner Review: What have we learnt about the causes of ADHD? *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54(1), 3–16. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2012.02611.x>

- Vogel, S. W. N., Have, M., Bijlenga, D., Graaf, R., Beekman, A. T. F. & Kooij, J. J. S. (2018). Distribution of ADHD symptoms, and associated comorbidity, exposure to risk factors and disability: Results from a general population study. *Psychiatry Research*, 267, 256-265.
- Weiss, M., Hechtman, L. T., & Weiss, G. (1999). *ADHD in adulthood*. Baltimore: John Hopkins Press.
- Willcutt, E. G., & Pennington, B. F. (2000). Psychiatric comorbidity in children and adolescents with reading disability. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41(8), 1039–1048. <https://doi.org/10.1111/1469-7610.00691>
- Young S., Newland J. (2002). “Attention deficit hyperactivity disorder and mild learning disabilities: A Case Study”. *British Journal of Learning Disabilities*, 30, 73-77.